

ЗАГЛЪХНАЛО ЕХО

снимка: Симеон Стефанов
оформление: Симеон Стефанов

ОТГЛАС ОТ ТВОРЧЕСКИЯ СВЯТ НА ДИМИТЪР

ШИШМАНОВ

Мария Русева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

AN ECHO OF DIMITAR SHISHMANOV'S ARTISTIC WORLD

Maria Ruseva

Sofia University St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

m_ruseva@slav.uni-sofia.bg

Димитър Ив. Шишманов – известен дипломат, общественик и писател от периода между двете световни войни, стои в сянка, отвъд критическия и читателския интерес. Това е личност, която се разкроява, разколебава между заеманата политическа длъжност и вътрешни литературни стремежи и по този начин се проектира в два обществени образа, трудно съчетаващи се помежду си: Димитър Шишманов е фигура с лице на политик и с глас на писател. В качеството си на министър на външните работи в правителството на Добри Божилов Шишманов е съден след 1944 г. като политик, но, парадоксално, защитаван като *писател* – на процеса за неговата литературна значимост свидетелстват Трифон Кунев, Вера Златарева, Анна Каменова и Дора Габе. И още: неговата разностранна рецепция продължава и след изваждането на името от списъка с несъществуващи личности, старателно поддържан и допълван през периода 1944–1989 г. Синът на проф. Иван Шишманов провокира вниманието чрез своята биография, интригуваща съдба и вътрешни колизии на личността, доказателство за което са публикуваните след 1990 г. лични дневници на автора (вж. Shishmanov 1995), както и статиите, посветени на „писателя политик“, на процеса и екзекуцията му (вж. Тахов 1991: 8–9; Slavinski 1992: 82–111; Тахов 1992; dell'Agata 2016: 1, 12–13, както и филма „Димитър Шишманов. За Размишление“ (2015), реж. Ралица Димитрова). Също така следва да се отбележи спорадичната поява на текстове, коментиращи творчеството на автора, неговата ерудираност, философска мисъл и европейска образованост. В тях акцентът пада върху произведенията като обитаващи полето на забравата. В статията

„Незаслужено наказан със забрава“ от 1994 г. Дора Димитрова констатира липсата на оценка за участието и приноса на Димитър Шишманов във формирането на националната култура (Dimitrova 1995: 5). Това е твърдение, което остава валидно и до днес.

Първите произведения, с които Димитър Шишманов дебютира и се превръща в част от българския литературен живот от началото на 20-те години на XX век, са повестите „Хайлайф“ (1919), „Депутатът Стоянов“ (1919) и романът „Бунтовник“ (1920). Това са текстове на съвременна тематика, за които писателят получава награда през 1919 г. от фонда на Иван Вазов. Те улавят вниманието както на критици като Владимир Василев, Йордан Бадев, Цветан Минков и др., така и на широката читателска публика. В статията „Нови опити в романа“ (1921) Владимир Василев отбелязва широкия отзвук, който получават тези ранни творби:

... романите на Шишманов допаднаха; те покриват значителна част от настроенията и съзнанието на обществото [...] Шишманов удари право върху струните на времето и звукът има сравнително широк резонанс. Работите му от мнозина се харесват (Vasilev 1921: 568).

Заложените в тях теми – за живота на столичния хайлайф, за политическите своеволия по високите етажи на властта и бунтарските настроения в ниското, се оказват актуални с опита да изобразят и направят оценка на обществото „отвътре“ на фона на отминалите войни от второто десетилетие на XX век. Въпреки противоречивите критически изказвания от 20-те години за нуждата от подобна оценка, тези ранни текстове свидетелстват за интереса към новосформиращото се общество като дете на модернизацията, „новите обществени съсловия и свързаните с тях нови обществено-етични дилеми“ (Lyarcheva 1997: 13), което позволява на Елена Ляпчева да обвърже тематично произведенията на Димитър Шишманов с разностранното творчество на писателите Георги Стаматов, Константин Константинов, Дамян Калфов, Владимир Полянов и Андрей Протич (Lyarcheva 1997: 13).

Втората тематична линия, с която се свързва творчеството на Димитър Шишманов, е проблемът за всекидневието¹ в живота на модерния човек от 20-те и 30-те.

¹ С темата за делника в разказите от 30-те години на XX век, вкл. и в разкази на Димитър Шишманов, се занимава Н. Стоянова – вж. раздела „Събитие и Всекидневие (Върху разкази на Константин Константинов, Чавдар Мутафов, Димитър Шишманов, Емилиян Станев, Павел Вежинов и др. от 30-те години на XX век“ в Stoyanova 2015: 106–144.

Темата за делника навлиза в литературата през 20-те години на XX в. в текстовете на Атанас Далчев, Чавдар Мутафов, Димитър Шишманов, като намира своето по-широко разгръщане през 30-те години и в кратките разкази на Константин Константинов, Емилиян Станев, Павел Вежинов и др. Сборниците с кратки разкази на Шишманов „Разкази“ (1919), „Странни хора“ (1924), „Зограф Павел“ (1938), „Блянове край Акропола“ (1938), „Пламъчета над делника“ (1942) проблематизират ограничеността на човека в затвореното пространство на делника и репрезентират различни стратегии за справяне, надмогване и излаз отвъд делничното битие.

Като връх в творчеството на автора се утвърждава книгата „Блянове край Акропола“, писана и издадена в периода, когато Димитър Шишманов е пълномощен министър в Гърция. В нея са събрани кратки разкази, отразяващи пътуванията на персонажа Д. Шишманов и неговия спътник – скитника евреин Ахасфер, през времената и пространствата на гръцката столица Атина. Книгата получава широк отзвук както в България, така и в Гърция – след публикуването ѝ на гръцки език² Димитър Шишманов е приет за член на Съюза на гръцките писатели (вж. CDA 1940).

Последната издадена книга на Шишманов „Пламъчета над делника“ получава награда от Върховния читалищен съюз като най-хубавата художествена творба през 1942 г., сведение за което се открива във бр. 529 на в. „Дъга“ от 1943 г. Книгата е съставена от две части, като първата от тях – „През земи и времена“, представлява цикъл от 8 разказа с историческа насоченост, а втората – „Пламъчета над делника“, включва разкази на тематика, свързана с градското всекидневие. Като основна задача на книгата Александра Войникова извежда изобразяването на човека: „той (Шишманов – бел. авт.) търси не събитията и случките, нито историческите лица, а само *човека*“ (Voynikova 1943: 91). Войникова изтъква универсалното в изображението на героите на Шишманов, проникването в „отсенките на човешката същност“ (Voynikova 1943: 91). Човекът в „Пламъчета над делника“, в частност, и човекът, поставен в идейния център на произведенията на писателя, в по-общ план, може да бъде мислен като израз на съвременните творчески търсения за *конструиране на модерната идентичност* през 20-те и 30-те години на XX век.

² Димитър Шишманов сам превежда своята книга „Блянове край Акропола“ на гръцки език – вж. CDA 1939.

Ако огледаме творческата биография на Димитър Шишманов, не може да не ни направи впечатление дългият период, заформящ се между последната издадена книга през 20-те – „Странни хора“ (1924) и сборниците с разкази, публикувани през 1938 г., в който писателят не публикува свои книги. Това е време, в което Шишманов активно печата разкази, отзиви и критически есета в периодични издания, сред които „Златорог“, „Българска мисъл“, „Демократически преглед“, „Звено“, „Изток“, „Стрелец“, „Листопад“, „Вестник за жената“, „Литературни новини“, „Наши дни“ и др. Като сътрудник на в. „Слово“ в периода 1925–1929 г. Шишманов списва заедно със Сирак Скитник рубриката „Изкуство и публика“, в която публикува текстове, свързани с актуални събития в областта на музиката, театъра и литературата. Също така в сп. „Детска радост“ публикува разкази за деца – „Как Славчо научи езика на птичките“, „Молитвата на крушката“, „Пилето Пий и котаракът Пижо“, както и детски разкази на коледна тематика – „Малкият Христос“, „Мирчовото коледно дърво“ и др.

Посоченият период, който по-горе условно открихме като време, през което не излизат нови книги на писателя, се нарушава и от появата на две пиеси на Димитър Шишманов – драмата „Кошмар“ (1927) и комедията „Панаирът в Стародол“ (1930). И двете пиеси се играят с успех на сцената на Народния театър, като първата постановка получава 15 рецензии в периодичния печат, а втората – 19. Дора Димитрова определя „Панаирът в Стародол“ като „хроника на чиновническите нрави“, като я поставя редом до „Службогонци“ на Вазов, „Големанов“ и „Новото пристанище“ на Ст. Л. Костов. Изследователката също споменава, че пиесата е адаптирана и поставена на сцена през 1967 г. (Dimitrova 1995: 13), като по този начин се явява единственото донякъде реабилитирано произведение на Шишманов в периода 1944–1989 г. По въпроса за преиздаването на „Панаирът в Стародол“ през социализма пише също Росен Тахов, който хвърля светлина върху „случая“ – пиесата е сценично адаптирана и включена от Любен Морчев в малка книжка, съставена от „Комитет по културата и изкуството“ и предназначена за колективите на художествената самодейност. Тахов е категоричен обаче, че жестът на преиздаването не представлява акт на свободна воля, а израз на пълното незнание на съставителите за това кой е авторът на пиесата. Нейното преиздаване е „пример за класическо невежество. На съставителя, на издателя и на служителите с червен молив. Самото споменаване на Димитър Шишманов беше кощунство“ (Тахов 1991: 9). Реабилитирането на пиесата „Панаирът в Стародол“ се

оказва плод на случайност, който обаче следва да се разбира и като знак за успешно изтритата памет за Димитър Шишманов от страна на комунистическата власт.

Друго доказателство в полза на активната творческа дейност през годините 1924–1938 г. е наличието на множество текстове на произведения на писателя, които остават непубликувани – текстове на повести, пиеси и романи, които позволяват да говорим за тези години като за период на натрупване, в който обаче Шишманов по една или друга причина не намира смелост и увереност да публикува книги. Това са текстове, които заслужават своето изследователско внимание и ще бъдат обект на разглеждане в бъдещи научни разработки.

На финала на този кратък обзор ще си позволим да надникнем в творческия свят на Димитър Шишманов – в неговите лични ръкописи, в които авторът не само пише, но и задрасква, редактира и измайсторява своя текст. Предлагаме на читателите на рубриката „Загълхнало ехо“ на настоящия брой 17 на сп. „Филологически форум“ един непубликуван разказ, подписан с дата 15. юли 1934 г. Запазеният ръкопис с автентичен почерк се намира в архива на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“. При обработката на текста са спазени съвременните правила на българската правописна норма, като е предаден оригиналният изказ при подбора на думи и конструиране на изречения от страна на писателя.

Това е текст без заглавие, който обаче може да бъде вписан в контекста на вече споменатите сборници с разкази от втората половина на 30-те. В него е представена „изповедта“ на героя Мирков, който преминава през криза на идентичността. Разказът позволява да се постави въпросът доколко човекът остава верен на себе си и своите принципи, или е склонен да „залитне“ и да се изгуби по пътя към славата, успеха и постиженията. Мирков напомня на редица други характерни персонажи от разкази на Шишманов като чиновника по железниците Славко Димитров от „Звездите са едри като бисери“, като нещастно влюбения Янко от „Улицата без тротоари“, като Ленчето от едноименния разказ и т.н., при които самоубийството се превръща в личен екзистенциален избор. Героите на Димитър Шишманов често изпадат в безвъзвратно отклонение от нормата, движат се по ръба и прекрочват критичната граница на съществуването. В подбрения запазен ръкопис героят Мирков може да бъде разгледан и като обобщаващ образ на самотника, неразбрания, душевно терзаещ се човек и самоубиец.

Библиография

- dell'Agata 2016*: dell'Agata, G. Sedem nepublikovani pisma na Dimitar Shishmanov do Luigi Salvini. – *Literaturen vestnik*, 22/2016, 1, 12–13. [*Дел'Агата 2016*: Дел'Агата, Дж. Седем непубликувани писма на Димитър Шишманов до Луиджи Салвини. – *Литературен вестник*, 22/2016, 1, 12–13].
- Dimitrova 1995*: Dimitrova, D. Nezasluzheno nakazan sas zabrava. – In: *Pisma do men samia / Dimitar Shishmanov. Sastav., predg., bel., bio-bibliogr.* D. Dimitrova. Sofia: Universitetsko Izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 1995. [*Димитрова 1995*: Димитрова, Д. Незаслужено наказан със забрава. – В: *Писма до мен самия / Димитър Шишманов. Съст., предг., бел., био-библиогр.* Д. Димитрова. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1995].
- Lyapcheva 1997*: Lyapcheva, E. S dah na klasika (Prozata na Dimitar Shishmanov). – In: *Dimitar Ivanov Shishmanov (1889–1945): Bio-bibliogr., Inv. opis. Sast.* E. Lyapcheva, M. Kitova. Varna: Narodna biblioteka „Pencho Slaveykov“, Sofia: Tsentralen darzhaven arhiv, 1997. [*Ляпчева 1997*: Ляпчева, Е. С дъх на класика (Прозата на Димитър Шишманов). – В: *Димитър Иванов Шишманов (1889–1945): Био-библиогр., Инв. Опис. Съст.* Е. Ляпчева, М. Китова. Варна: „Народна библиотека „Пенчо Славейков“, София: Централен държавен архив, 1997].
- Shishmanov 1995*: Shishmanov, D. Pisma do men samia. Sast., predg., bel., bio-bibliogr. D. Dimitrova. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 1995. [*Шишманов 1995*: Шишманов, Д. Писма до мен самия. Съст., предг., бел., био-библиогр. Д. Димитрова. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1995.]
- Slavinski 1992*: Slavinski, P. Gibelta na pisatelya politik (Dimitar Shishmanov): Spomeni. – *Letopisi*, 5–6/1992, 82–111. [*Славински 1992*: Славински, П. Гибелта на писателя политик (Димитър Шишманов): Спомени. – *Летописи*, 5–6/1992, 82–111].
- Stoyanova 2015*: Stoyanova, N. Vazhodat na slanchogledite. Sofia: Universitetsko Izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2015. [*Стойанова 2015*: Стоянова, Н. Възходът на слънчогледите. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2015].
- Tahov 1992*: Tahov, G. Dimitar Shishmanov – politicheskiyat absurd na Temida. – *Demokratsia*, 48/1992 (26.02.1992). [*Тахов 1992*: Тахов, Г. Димитър Шишманов – политическият абсурд на Темида. – *Демокрация*, 48/1992 (26.02.1992)].
- Tahov 1991*: Tahov, R. Ekzekutsia na Sofiyskite grobishta: Dimitar Shishmanov pred Narodniya sad i pred sada na istoriyata. – *Art*, 15/1991 (21–27.06.1991), 8–9. [*Тахов 1991*: Тахов, Р. Екзекуция на Софийските гробища: Димитър Шишманов пред Народния съд и пред съда на историята. – В: *Арт*, 15/1991 (21–27.06.1991), 8–9].

- Vasilev 1921*: Vasilev, Vl. Novi opiti v romana. – Zlatorog, 2/1921, kn. 9, 554–595. [*Василев 1921*: Василев, Вл. Нови опити в романа. – Златорог, 2/1921, кн. 9, 554–595].
- Voynikova 1943*: Voynikova, A. „Plamacheta nad delnika“, razkazi ot Dimitar Shishmanov [Pregled. Literatura]. – Zlatorog, 24/1943, № 2, 91–93. [*Войникова 1943*: Войникова, А. „Пламъчета над делника“, разкази от Димитър Шишманов [Преглед. Литература]. – Златорог, 24/1943, № 2, 91–93].

Цитирани ръкописи

- CDA 1939*: CDA Fond 141K, opis 1, arh. ed. 295: „Blyanove kraj Akropola“ – Sbornik-razkazi ot Dimitar Shishmanov, prevedeni na gratski. Atina. 15 fevr. 1939. Original. Rakopis. Mashinopis. Gratski ezik. 92 l.) [*ЦДА 1939*: ЦДА Фонд 141К, опис 1, арх. ед. 295: „Блянове край Акропола“ – сборник-разкази от Димитър Шишманов, преведени на гръцки. Атина. 15 февр. 1939. Оригинал. Ръкопис. Машинопис. Гръцки език. 92 л.)].
- CDA 1940*: CDA Fond 141K, opis 1, arh. ed. 6: Diploma i pismo ot gratskoto literaturno druzhestvo „Parnas“ za priemaneto na Dimitar Shishmanov za pocheten chlen na druzhestvoto. Atina, Sofia 18 yuni, 8 yuli 1940. Mashinopis. Fr. i gratski ez. 3l. [*ЦДА 1940*: ЦДА Фонд 141К, опис 1, арх. ед. 6: Диплома и писмо от гръцкото литературно дружество „Парнас“ за приемането на Димитър Шишманов за почетен член на дружеството. Атина, София 18 юни, 8 юли 1940. Машинопис. Фр. и гръцки ез. 3л.]